

УДК 311.312.001

ІНФОРМАЦІЙНО-СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМІРЮВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МАКРОСИСТЕМИ

В.В. Попова

д. е. н., проф. завідувач кафедри економіки підприємств, НАСОО

Анотація. Дане дослідження полягає у групуванні та визначенні придатності наявного інформаційно-статистичного забезпечення, яке міститься у статистичних щорічниках України, щодо вимірювання та оцінювання економічного розвитку національної макросистеми. Економічний розвиток розглядається як складна філософська категорія, яка поєднує комплекс якісних та кількісних змін. Доведено, що опрацювання наявної інформації та надання обґрунтованих та достовірних висновків ускладнюється у зв'язку з перманентними кризами та потрясіннями, які спостерігалися в Україні за період 1990–2015 рр.

Аннотация. Данное исследование заключается в группировке и определении пригодности существующего информационно-статистического обеспечения, которое содержится в статистических ежегодниках Украины, относительно измерения и оценивания экономического развития национальной макросистемы. Экономическое развитие рассматривается как сложная философская категория, которая сочетает комплекс качественных и количественных изменений. Доказано, что обработка существующей информации, а также достоверность и обоснованность выводов усложняются в связи с перманентными кризисами и потрясениями, которые наблюдались в Украине в период 1990–2015 гг.

Annotation. This research consists in group and determination of suitability of the available information and statistical providing which contains in statistical year-books of Ukraine, for measurement and an assessment of economic development of a national macrosystem. Economic development is considered as difficult philosophical

category which unites a complex of high-quality and quantitative changes. It is proved that study of the available information and granting valid and reliable conclusions becomes complicated in connection with permanent crises and shocks which were observed in Ukraine during 1990-2015.

Information of the statistical reporting of Ukraine concerning use of the major production factors, generally and by types of economic activity, has certain shortcomings. A source of emergence of these shortcomings is lack of methodological coherence of its representation with modern requirements of statistical measurement and an assessment of economic development. Uncertainty of information support of statistical measurement and an assessment of economic development generally depends on its ability to reflect consequences of action of the principles of creation of the organizational and economic mechanism of management of national economy. The mechanism of management influences degree of freedom of formation of factorial combinations which determines the scale and speed of change of information streams.

Considerable barrier to statistical measurement and assessment of directly economic development is that outside the official statistical reporting there is information on sources of change of the main socio-economic indexes. There are no absolute and relative data on efficiency of use of the major production factors and productivity of their combinations, such as, for example, profitability and profitability by types of economic activity and branches, dynamics of changes of production. Indicators of complex nature of investment into the human capital, technological updating of production, a condition of institutes of market interaction of subjects of managing therefore, is generally inaccessible to measurement and an assessment. It considerably limits achievable a circle of basic data for statistical measurement and an assessment of economic development of national economy both in parameters improvement of welfare of society, and according to characteristics of the institutional device and interaction in system of the international division of labor.

Постановка проблеми. Теоретико-методологічні засади інформаційно-статистичного забезпечення вимірювання та оцінювання економічного

розвитку національної макросистеми базуються на філософській категорії розвитку "як складному процесі, внаслідок якого відбувається перехід від одного якісного стану до іншого, вищого"[1]. Процес розвитку не розглядається абстрактно, взагалі, а пов'язаний з певними матеріальними або духовними процесами, системами. Крім того, він за визначенням пов'язаний з такими філософськими категоріями, як діалектика та метафізика. Розвиток є якісною формою руху, тобто, діалектикою. Протилежністю діалектики є метафізика, яка абсолютизує тільки одну сторону об'єкта – або кількісну, або якісну.

Особливістю економічного розвитку є те, що він відбувається у певних визначених суспільством законодавчих та нормативних межах, а матеріалізацією цього процесу є кінцевий результат діяльності усіх суб'єктів господарювання. Проблема інформаційно-статистичного забезпечення при вимірюванні та оцінюванні економічного розвитку є першочерговою задачею – адже на його підставі визначаються результати соціально-економічного функціонування суспільства як надскладної національної макросистеми.

Економічний розвиток не є виключно кількісним процесом накопичення багатства, але є комплексом якісних змін у інституційному, технологічному, організаційному та інших середовищах. Матеріалізація результатів суспільної діяльності у вигляді накопиченого багатства (у першу чергу ВВП), ефективність його первинного та вторинного розподілу, можливості споживання, є об'єктивним потенціалом забезпечення її (суспільної діяльності) життєздатності. Невдоволення членів суспільства результатами кругообігу суспільного продукту стимулює політичний процес у напрямі зміни правил гри. Іншими словами, сукупні наслідки зусиль усіх суб'єктів національної макросистеми, матеріалізовані у вигляді кінцевого продукту, є незалежною відповіддю на питання відповідності потребам суспільства архітектоніки організаційно-економічного механізму управління розвитком [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження характеру змін соціально-економічних явищ та процесів, пов'язаних з економічним розвитком, здійснюється на основі інформаційного забезпечення у вигляді системи

статистичних показників. Повноцінне забезпечення останніми відкриває шлях до використання статистичних методів оцінювання: зведення і групування статистичних даних; середні та відносні величини; варіація та форми розподілу; дисперсійний, регресійний, кореляційний аналіз, тощо. Важливими інструментами є вивчення динаміки на основі побудови хронологічних рядів; статистичних індексів; графічних методів [3, 4, 5, 6]. Кінцевий висновок щодо економічного розвитку НМС робиться на підставі узагальнення широкого кола показників – від показників економічних джерел (ресурсів та ефективності їхнього використання за видами економічної діяльності) до показників соціальних наслідків (рівня зайнятості, його структури, безробіття та рівня життя). Важливою особливістю статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку національної макросистеми (НМС) є тлумачення соціальних результатів через кількісні зміни основних економічних показників [7]. Дослідження процесу економічного розвитку України у період 1990–2015 рр. спроможне стати вагомим вкладом у вивчення його динаміки, особливостей та напрямку основних змін.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є аналіз наявної статистичної інформації для визначення можливостей та проблем інформаційно-статистичного забезпечення щодо вимірювання та оцінювання динаміки та якості процесу економічного розвитку національної макросистеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вимірювання та оцінювання процесу накопичення багатства та збільшення кількості населення доцільно застосовувати кількісні показники, що відображаються на метричній шкалі та для опрацювання яких придатні будь-які арифметичні дії. Вимірювати зміни оплати праці найманих працівників, прибутку підприємств, податкових надходжень, кінцевого споживання домашніми господарствами та державою, нагромадження основного капіталу та експортно-імпортне сальдо в грошових одиницях виглядає цілком доречним.

Масив статистичної інформації за досить тривалий часовий період має певні властивості, які значно перешкоджають здійсненню прямих вимірювань

та оцінювань, а специфіка радикальних перетворень в українській економіці зумовлює методичні складності побудови динамічних рядів для оброблення статистичної інформації. До цих особливостей відносяться такі чинники:

- триразові зміни грошової одиниці (1990–1991 рр. – радянські карбованці; 1992–1995 рр. – українські купони; з 1996 р. дотепер – українські гривні);

- наявність усіх відомих видів інфляції – від повзучої до гіперінфляції (1990–1994 рр.), від гіперінфляції до помірної (1995–2005 рр.) з ознаками стрибкоподібності в останні роки;

- кількаразова зміна курсу української гривні відносно іноземних валют;

- впровадження у методологію обліку міжнародних статистичних класифікацій та стандартів: від зміни методології обрахунку національного доходу та валового суспільного продукту Україна перейшла до обчислення ВВП та міжнародної класифікації видів економічної діяльності.

Щодо інформаційно-статистичного забезпечення, то у статистичних щорічниках України міститься інформація стосовно ВВП, основних засобів, доходів населення, індексів цін, обсягів реалізованої продукції промисловості, сільського господарства, інвестицій в основний капітал, тощо.

Конкретизуємо цю інформацію на прикладі офіційного видання статистичного щорічника за 2013 р. [8]). У розділі 1.6. “Основні соціально-економічні показники” міститься інформація стосовно 29 показників; у розділі 1.7. міститься інформація щодо 19 показників індексних змін.

Статистичні показники, на підставі яких можна дослідити якісно-кількісні зміни у економічному розвитку НМС цього підрозділу, можна згрупувати таким чином:

1. Система показників, які характеризують у загальному підсумку стан економічної діяльності НМС:

- валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах, млрд. грн.);

- капітальні інвестиції, млрд. грн.;

- обсяг реалізованих послуг, млрд. грн.;

- експорт товарів і послуг, млрд. дол. США;
- імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США.

Загальна кількість – 5.

2. Система показників, які характеризують виробництво за деякими видами економічної діяльності:

- обсяг реалізованої продукції промислової продукції (млрд. грн.);
- продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) млрд. грн.;

- рослинництва;
- тваринництва;
- перевезення вантажів усіма видами транспорту, млрд. т.;
- відправлення пасажирів транспортом загального користування, млрд.

грн.;

- оборот роздрібною торгівлі (у фактичних цінах, млрд. грн.).

Загальна кількість – 7.

3. Система показників, які характеризують розподіл результатів виробничої діяльності та зведений бюджет, млрд. грн.:

- доходи;
- видатки;
- кредитування;
- дефіцит (+), профіцит (–);
- фінансовий результат до оподаткування.

Загальна кількість – 5.

4. Система показників, які характеризують соціальні підсумки діяльності НМС:

- валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн.;
- доходи населення, млрд. грн.;
- прийнято в експлуатацію загальної площі житла, млн. м²;
- кількість постійного населення (на кінець року), млн.;
- природний приріст (+) скорочення (–) населення, тис.;

- кількість зайнятих, тис. осіб;
- кількість безробітних (за методологією МОП) тис. осіб;
- середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.

Загальна кількість – 8.

5. Система індексів змін деяких показників, які характеризують як економічні, так і соціальні підсумки діяльності НМС:

- індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків;
- індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків;
- індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами (до попереднього року) , відсотків;
- рівень безробіття (за методологією МОП), відсотків;

Загальна кількість – 4.

Абсолютні показники розділу 1.6. доповнює інформація розділу 1.7. “Індекси основних соціально-економічних показників” (19 показників).

Узагальнення цієї інформації дозволяє зробити такі висновки:

1. Система показників дає лише узагальнені відомості щодо діяльності НМС.
2. Система показників не передбачає розрахунки узагальнених даних про реальні зміни якості життя населення.
3. Показники різняться одиницями вимірювання – вартісні у національній та іноземній валюті, натуральні кількісні, відносні у відсотках.
4. Показники розраховуються лише за обмежені часові періоди (найбільший – 11 років).
5. Показникам притаманна несумірність, спричинена зміною грошової одиниці та високими темпами інфляції.
6. Система показників не відображає ефективність використання ресурсів НМС.

Суттєвим недоліком також є те, що ці показники є лише узагальненим підсумком діяльності НМС, що приховує внесок окремих видів економічної діяльності.

Аналіз кількісного та змістовного навантаження наведених у статистичних щорічниках показників за видами економічної діяльності показав:

– стосовно промисловості надаються виключно відносні показники у розділі “Промисловість” [8, с.95-96];

– стосовно сільського господарства, мисливства, лісового господарства та рибного надається інформація у постійних цінах 2010 р. у розділі "Сільське господарство, мисливство, лісове господарства та рибне" [8, с. 124];

– стосовно будівництва – надається інформація у розділі "Інвестиції та будівельна діяльність". Це капітальні інвестиції за видами активів та капітальні інвестиції за видами фінансування [8, с. 183–184];

– стосовно транспорту та зв'язку – переважає інформація щодо кількості перевезених вантажів [8, с. 210-212].

Крім того, інформація стосовно фактора “праця” надається у 17 розділі “Зайнятість населення” (розподіл економічно активного населення за видами економічної діяльності) [8, с. 331], що дозволяє визначити продуктивність праці; а стосовно фактора “капітал” – у 6 розділі “Матеріально-енергетичні ресурси” (вартість основних засобів за видами економічної діяльності) [8, с. 77-79], що дозволяє визначити капіталовіддачу. Присутня у статистичній звітності інформація щодо використання основних виробничих факторів НМС та за видами економічної діяльності не має ознак методологічної єдності з потребами статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку НМС. Відсутність цілісної системи інформаційного забезпечення економічного розвитку НМС у вигляді статистичних показників ускладнює реалізацію пізнавального забезпечення управлінських функцій державного регулювання та конкретизацію цільових орієнтирів подальшого розвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розроблення теоретичних засад методології цілісного

інформаційного забезпечення статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку НМС повинно ґрунтуватися на науковому осмисленні процесу ухвалення управлінських рішень з урахуванням взаємодії між інституційною та господарською складовими.

Присутня у статистичній звітності інформація щодо використання основних виробничих факторів у НМС загалом та за видами економічної діяльності має певні недоліки та не має ознак методологічної узгодженості її представлення з сучасними потребами статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку. Ступінь невизначеності інформаційного забезпечення статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку НМС безпосередньо залежить від принципів побудови організаційно-економічного механізму управління розвитком. Саме ступенем свободи формування факторних комбінацій визначаються масштаб та швидкість зміни інформаційних потоків.

Значною перешкодою для статистичного вимірювання та оцінювання безпосередньо економічного розвитку є те, що поза межами офіційної статистичної звітності залишається інформація щодо взаємозв'язку між основними соціально-економічними показниками і ефективністю НМС. Відсутні абсолютні і відносні дані про ефективність використання основних виробничих факторів та результативності їхніх комбінацій, таких як, наприклад, прибутковість та рентабельність за видами економічної діяльності та галузями, динаміка змін випуску продукції та ВДВ. Це значно обмежує доступне коло вихідних даних для статистичного вимірювання та оцінювання економічного розвитку НМС як за параметрами покращення добробуту суспільства, так і за характеристиками інституційного устрою та взаємодії у системі міжнародного розподілу праці. І вже зовсім недоступними для вимірювання та оцінювання залишаються показники інвестування у людський капітал, технологічного оновлення виробництва, стану інститутів ринкової взаємодії суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками, доповненнями та СД) / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел.]. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с.
2. Попова В. В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком національної макросистеми : архітектоніка та методологія статистичного оцінювання : [монографія] / Попова В. В. — К. : ВПД “Формат”, 2008. — 488 с.
3. Крушевский А. В. Справочник по экономико-математическим моделям и методам / А. В. Крушевский. — Киев: Техника, 1982. — 253 с.
4. Сошникова Л. А. Многомерный статистический анализ в экономике: учеб. пособие / Сошникова Л. А., Тамашевич В. Н., Уебе Г., Шефер М. ; под. ред. В. Н. Томашевича. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 598 с.
5. Статистика: підручник / [Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. та ін.]. — [2-е вид., перероб. і доп.]. — К.: КНЕУ, 2000. — 467 с.
6. Фещур Р. В. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти: навч. посіб. / Р. В. Фещур, А. Ф. Барвінський, В. П. Кічор. — [2-е вид.] — Львів: Інтелект–Захід, 2003. — 575 с.
7. Попова В. В. Національна макросистема як одиниця спостереження в статистиці економічного розвитку / В. В. Попова // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики [зб. наук. праць]. — К.: 2009 р. — Вип. 5. — С. 130—139.
8. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Текст] : статистичний щорічник / Державний комітет статистики України: за ред. О. Г. Осауленка / О. А. Вишневської (відп. за вип.). — К.: ДП “Держаналітінформ”, 2014. — 556 с.